

Socialisme og økonomisk teori: Østrigerne revurderet

Nicolai Juul Foss, Handelshøjskolen, København

1. Introduktion

Vi har i det forløbne år har været vidner til en verdenshistorisk temmelig unik streng af begivenheder: Det ret pludselige og næsten helt generelle sammenbrud af økonomier, der baserede allokering og fordeling af ressourcer på forskellige varianter af central planlægning. Dette motiverer spørgsmålet, om økonomisk teori kan hjælpe os i forklaringen af disse økonomiers øjensynlig iboende inefficienser på et generelt niveau? Og kan vi anvende generelle økonomiske principper i forklaringen af konkrete historiske tilfælde i centralt planlagte økonomiers udvikling? Var der – i et mere teoriehistorisk perspektiv – økonomer, der faktisk formulerede substantielle økonomiske kritikker af central planlægning af ressource-allokering? Eller må vi reservere forklaringen på sådanne økonomiers talrige mislykkede reformforsøg og nu deres ultimative kollaps for sociologer og adfærdsteoretikere?

Hensigten med disse introducerende spørgsmål er ikke at påbegynde en diskussion af universaliteten af økonomiske principper som sådan. Vore spørgsmål er (i første omgang) teoriehistorisk motiverede. For det er kun ca. to årtier siden, at institutionelle faktorer som ejendomsrettigheder, incitamentsstrukturer, principal-agent- og kontroltab-problemer etc. i hovedstrømmen af teori om socialistisk ressource-allokering i høj grad betragtedes som extra-økonomiske. Men dis-

se faktorerers relevans for centraliserede økonomiers performance er idag åbenbar, og de kan, som vi kort skal se i det følgende, gives et økonomisk indhold.

Oskar Langes yderst indflydelsesrige artikel, »Om Socialismens Økonomiske Teori« (1936/1937), bærer formentlig en betydelig del af ansvaret for denne selvpålagte begrænsning i hvilke problemer, økonomer qua økonomer kunne begrebsliggøre. På basis af et tidligt bidrag af den italienske økonom, Barone (1908), argumenterede Lange, at allokerings-problemet i en (kompetitiv) kapitalistisk økonomi kunne opfattes som »formelt identisk« med allokeringsproblemet i en (kompetitiv) socialistisk økonomi, eftersom et walrasiansk ligningssystem kunne beskrive begge. Men i modsætning til en kapitalistisk økonomi kunne en (markeds)socialistisk økonomi samtidigt honorere »social retfærdighed« og allokativ efficiens. Og Lange argumenterede ydermere, at en socialistisk økonomi gennem en centraliseret prisdannelses-procedure hurtigere ville kunne konvergere til en efficient ligevægt end en kapitalistisk økonomi. Skønt Joseph Schumpeter bestemt ikke var nogen ven af socialisme, kunne han derfor få år senere opsummere den konsensus, som Langes bidrag gav ophav til på følgende måde : »...as a matter of blueprint logic, it is undeniable that the socialist blueprint is drawn at a higher level of rationality« (1942, p.185). Men det var netop

denne fokuseren på formel »blueprint logic« – på idealiserede modeller – som ekskluderede diskussion af relevante institutionelle forhold (hvorom senere).

Langes bidrag var ikke en isoleret intellektuel begivenhed; det fremkom i en debatmæssig sammenhæng. Denne kontekst var den såkaldte »socialist-kalkulations-debat« (Lavoie 1985), den etablerede betegnelse for et korpus af økonomisk litteratur mellem 1920 og 1940, hvis hovedtema var problemet, hvorvidt en økonomi kunne fungere efficient uden frie markeder og uden private ejendomsrettigheder til kapitalgoder. I en række bidrag benægtede de østrigske økonomer, Ludwig von Mises og Friedrich von Hayek, dette, og i en endnu mere omfattende række bidrag advokerede økonomer som Lange, Lerner, Dickinson o.a. for muligheden af rationel socialistisk organisation. Konsensus i komparative systemers historiografi var længe, at det var disse sidste, der havde »vundet« debatten.

Det seneste årti har imidlertid markeret en fornyet, og revisionistisk orienteret, akademisk interesse for denne debat. Som Paul Samuelson således bemærker, var Schumpeter »...uncharacteristically naive in awarding Lange and Lerner victory over Ludwig von Mises on the issue of whether rational economic calculation would be possible under socialism« (1983, p.176). Og den prominente generel ligevægts-teoretiker, Frank Hahn, bemærker forbigående i en fascinerende ekskursion ud i politisk økonomi, at »...recent work on agency and information has strengthened rather than weakened the force of Hayek's arguments« (1990, p.142). Fra en ikke-neoklassisk position har ydermere Don Lavoie (1985) i et fundamentalt bidrag ført et massivt angreb på det traditionelle portræt af debattens forløb og udfald.

I det følgende vil jeg, informeret af den »nye

revisionisme« (primært Lavoie 1985), give et kort resumé af socialist-kalkulations-debattens temaer og forløb afsnit 2). Herefter tages et tema op, der kun antydningvis er tilstede i den »nye revisionisme«: Det forhold, at nyere udviklinger i økonomisk teori i tiltagende grad formår at bibringe »østrigske« argumenter foretaget i kontekst af socialist-kalkulations-debatten præcist indhold. Disse nyere udviklinger er såvel neoklassisk ejendomsretsrelateret teori som mere heterodox evolutionær teori; Mises og Hayek argumenteres at have foregrebet aspekter af begge afsnit 3). Endelig afsluttes der med nogle metodologiske refleksioner afsnit 4).

2. Kalkulations-debatten: Historie og historiografi

For rationel virksomhedsdrift er »kalkulation« nødvendig. Management må fra tid til anden træffe beslutninger om installation af nyt kapitaludstyr, ændringer i produktionsprocesser, implicerende nye og andre inputkrav etc. Ofte skal ét alternativ ud af mange vælges. Hvordan skal management vælge ?

Det mest »efficiente« alternativ naturligvis. Men hvad vil det sige ? Antag, at vi leder en metalvirksomhed og skal opfylde en ordre på en legering med bestemte krav til f.eks. brudstyrke. Vores tekniske eksperter informerer os om, at to, og kun to, processer, X og Y, kan honorere de tekniske krav. Proces X anvender 20 tons bly og 15 tons stål, proces Y anvender 15 tons bly og 20 tons stål. For at udfinde den mest efficiente proces må vi gøre dem sammenlignelige, udtrykke dem i termer af en fælles enhed. Og det er klart, at fysiske standarder er irrelevante for vort forehavende. Vi behøver ikke at være udrustet med noget dybtgående kendskab til økonomisk teori for at se, at hvad vi er efter, er en komparativ evaluering af bly og stål i termer af, hvilke omkostninger, der er forbundet

med dem, deres knaphed eller måske endda deres sociale betydning. Ligeledes kan vi hurtigt se, at reference til et *prissystem* er et svar på vores kalkulationsproblem. Uden priser, med andre ord, har beslutningstagere ingen relevante indikatorer for den relative økonomiske betydning af forskellige faktorer i deres forskellige alternative anvendelser.

Det foregående simplistiske eksempel er en kondenseret version af en del af argumentationen i Ludwig von Mises' 1920-artikel, »Economic Calculation in the Socialist Commonwealth«, normalt opfattet som den første østrigske spærreild i socialist-kalkulations-debatten. Med en karakteristisk polemisk retorik, der afspejlede voksende utålmodighed med økonomisk naive centraeuropæiske marxister, fandt Mises det nødvendigt at gentage indsigten – før Mises betonet af ikke-socialistiske teoretikere som Max Weber, Pareto, Friedrich Wieser og Barone (1908) – at alle de økonomiske variable, der underligger ressourceallokering i et markedssystem baseret på spredte ejendomsrettigheder i kapitalgoder, også er relevante og nødvendige under socialistisk ressourceallokering. Specifikt argumenterede Mises, at det var naivt at forvente bortfald af priser og markeder for forbrugsgoder under socialistisk ressourceallokering, eftersom disse formentlig stadig ville være ejede af forbrugere. Det virkelige problem lå da i allokeringen og prissætningen af kapitalgoder :

»Where there is no free [capital] market, there is no pricing mechanism; without a pricing mechanism there is no economic calculation..we have the spectacle of a socialist economic order floundering in the ocean of possible and conceivable economic combinations without the compass of economic calculation..Socialism is the abolition of rational economy« (Mises 1920, p.110-111).

Omend præsenteret som ét argument kan Mises ræsonneren på et konceptuelt niveau adskilles i to delargumenter :

1) Påpegnings af nødvendigheden af reference til et prissystem for rationel kalkulation, et argument, der hurtigt accepteredes generelt, og senere assimileredes i den markedsocialistiske litteratur. Som den mest betydningsfulde bidrager til den tidlige del af denne litteratur, Oskar Lange, ikke undlod at notere, var denne del af Mises' argument ingen intellektuel innovation: Barone (1908) havde før Mises påpeget, at den samme (neoklassiske) økonomiske logik kan anvendes på kapitalisme såvel som på socialisme. I en sarkastisk bemærkning med seriøse overtoner udtrykte Lange dog håb om, at »en statue af professor Mises« ville komme til at »indtage en ærefuld plads i den store bygning tilhørende Socialiseringsministeriet i en socialistisk stat« som anerkendelse af hans reformulering af en negligeret indsigt (Lange 1936/1937, p.53).

2) Den anden del af Mises' argument – hans insisteren på, at kun priser dannet på kompetitive markeder i den rivaliserende proces mellem en flerhed af rettighedsejere tillader rationel kalkulation – var langt mere kontroversiel. Oskar Langes (1936/1937, p.57-8) latterliggørelse af Mises' essentielt ejendomsretsbase argument definerede standarden for megen senere historieskrivning i komparative systemer. Paul Samuelson (1976), f.eks., efterlod således ikke megen tvivl om den obskurantistiske karakter af Mises' argument:

»Around 1900 Pareto showed that an ideal socialism would have to solve the same equations as competitive capitalism. Around 1920, Ludwig von Mises, perhaps unaware of Pareto's proof, set forth the challenging view that rational economic organization was *logically* impossible in the absence of free markets. Fred Taylor of Michigan, A.P. Lerner of England, and Oskar Lange of Poland an-

swered Mises with the view that socialism could conceptually solve the problems of economic organization by a decentralized process of bureaucratic trial and error« (p.92).

Ovenstående passage er en kondenseret version af, hvad kalkulations-debattens førende historiker, Don Lavoie (1985), betegner som »the standard account« (SA), dvs. det portræt af kalkulations-debattens forløb og temaer, der var dominerende indtil omkr. 1980 i generel teorihistorie, komparative systemer etc. Ifølge (Lavoies historiografiske rekonstruktion af) SA betegnede 1930'ernes engelske markedssocialistiske bidrag (Lerner, Dickinson, Durbin, Lange) en adækvat respons på Mises' oprindelige udfordring. Særlig Oskar Langes (1936/1937) klassiske bidrag markerede den definitive afslutning på kalkulations-debatten som en teoretisk kontrovers. Hertil kan føjes den polemiske pointe, at Mises' udfordring var mødt før den var fremsat, nemlig gennem Barones (1908) demonstration af den »formelle lighed« mellem allokations-problemerne i hhv. en økonomi med offentligt ejerskab af kapitalgoder og en økonomi baseret på spredte, private ejendomsrettigheder til sådanne. En socialistisk økonomi var forenelig med rationel kalkulation og optimal ressourceallokering – i det mindste på et konceptuelt niveau.

Barone havde ikke set det som sit formål at argumentere for eller imod socialisme som sådan; hans mere beskedne hverv var at klargøre naturen af det problem, der ville konfrontere et socialistisk planlægningsministerium. Barone efterlod dog ingen tvivl om, at planlægning på basis af walrasianske ligningssystemer var praktisk uigennemførlig. For selv om planlægningsministeriet skulle have held til at specificere »the system of equations of the equilibrium best adapted for obtaining the collective maximum in the well-known sense [dvs. Pareto-optimalitet,

NJF]«, ville det være »necessary to solve the problems afterwards. And that is the problem« (1908, p.286-7). Eller rettere: Barones beregningsmæssige vanskeligheder er ét problem.

Det er imidlertid fast inventar i SA, at Friedrich von Hayek og Lionel Robbins i kalkulations-debattens senere engel-saksiske fase (1933-1940) under indtryk af demonstrationen af den konceptuelle mulighed af rationel ressourceallokering i en socialistisk økonomi trak sig tilbage fra »professor Mises fuldstændige benægtelse af muligheden for økonomisk beregning under socialismen« (Lange 1936/1937, p.59). Hayek og Robbins' »forsvarslinie nummer to« (ibid.) bestod i rent ateoretiske henvisninger til, at løsningen af markedssocialistiske planlægningsmodellers »millioner af ligninger« lå uden for eksisterende beregningskapacitet. Heller ikke denne udfordring var af original karakter: Barone havde haft den samme reservation i 1908.

Langes klassiske bidrag, der efterfølgende opfattedes som den definitive afslutning på kalkulations-debatten som en teoretisk kontrovers, formåede at eliminere de beregningsmæssige problemer Barone/Hayek/Robbins havde identificeret. I Langes set-up skal planlægningsmyndighederne ikke løse gigantiske ligningssystemer på basis af på forhånd indhentet og yderst detaljeret information om individuelle teknologier, præferencer og ressourcebeholdninger (som i tidligere markedssocialistiske modeller). De behøver ikke kende overskudsefterspørgselsfunktioner på enkelte markeder, men skal blot gennem en auktionarius-lignende procedure finde markedsclearende kapitalgodepriser. Denne procedure udspiller sig under forudsætning af, at managers minimerer faktorkomkostninger og overholder sædvanlige profitmaximeringsbetingelser, garanterende efficient ressourceudnyttelse og effici-

ent størrelse af produktive enheder. Sålænge managers på samme måde som producenter i fuldstændig konkurrence-markeder tager priser som parametriske vil deres samtidige overholden af Langes regler lede til samme ressourceallokering som under fuldkommen konkurrence med de implicerede optimumsegenskaber.

Den »forsøg-fejl«-procedure, hvormed ligevægtsprisvektoren findes i Langes model, er imidlertid fuldstændig uspecificeret, og det centrale analytiske fokus i efterfølgende markedssocialistisk litteratur har været specifikation af procedurer, hvorigennem lokal information kan udnyttes af et »center« gennem et minimum af informations-transferring. Det er imidlertid blevet klart, at særdeles restriktive forudsætninger er nødvendige for, at »dialogen« mellem »center« og individuelle producenter konvergerer mod en ligevægt (eller en approximation hertil). Hurwicz (1973) afslutter derfor beskedent sin oversigt over nyere forskning i markedssocialistiske modeller for ressourceallokering med at konkludere, at sådanne modeller bør betragtes »...somewhat like synthetic chemicals: even if not usable for practical purposes they can be studied in a pure form and so contribute to our understanding of the difficulties and potentialities of design« (p.27). Disse modeller har imidlertid generelt været betragtet som det ultimative teoretiske svar på den østrigske udfordring.

Det er mod den i det foregående resumerede historieskrivning, at Don Lavoie (1985) revolterer. Den mindst kontroversielle del af hans revisionisme er et forsøg på at vise, hvordan Mises, Hayek og Robbins' argumenter systematisk misrepræsenteredes igennem kalkulations-debatten og efterfølgende i SA. Fortolkningen af Mises' »umuligheds-postulat« er det mest flagrante eksempel: Hverken Mises, Hayek eller Robbins argumenterede nogensinde, at markedssoci-

alistiske modeller fra Barone (1908) og frem var inkonsistente givet deres forudsætninger. Hvad de fastholdt, var at rationel kalkulation under socialisme er »praktisk umulig«; markedssocialistiske modeller opfangede simpelthen ikke en tilstrækkelig mængde essentielle egenskaber ved den virkelige verden til at gøre dem applicerbare.

Deres henvisning til virkelige institutionelle faktorer afvistes imidlertid som enten ideologisk motiverede eller extra-økonomiske, som tilhørende sociologiens domæne. Dette kan ses som en ren metodologisk modsætning, som en kontrovers over bredden af økonomisk teoris legitime applikations-domæne. Det er imidlertid en central pointe i Lavoies revisionisme, at kalkulations-debattens metodologiske, terminologiske og konceptuelle forvirring har sin rod i for de deltagende parter uerkendte) fundamentale paradigmatisk forskelle. Den mere kontroversielle del af Lavoies bidrag er således hans insistens på, at kalkulations-debatten må ses som et sammenstød mellem walrasiansk (markedssocialistisk) økonomisk teori og en specifik østrigsk teoridannelse, der imidlertid først som følge af kalkulations-debatten formåede at identificere de punkter, hvorpå den divergerede fra standard walrasiansk teori.

Hvor således markedssocialisterne begrebsliggjorde problemer relateret til socialist-allokering i termer af maximering, fuld information og statisk efficient allokering, fokuserede Mises og Hayek på markedet som en dynamisk og uligevægtig proces for genereringen, spredningen og koordinationen af ny viden (se Nelson 1981 for en lignende fortolkning). Armeret med den (neo)østrigske processuelle opfattelse af markedet (se f.eks. Kirzner 1973) forsøger Lavoie efterfølgende at vise, at walrasiansk markedssocialisme var et helt utilstrækkeligt svar på Mises og Hayeks udfordringer.

Lavoies rekonstruktion er suggestiv, men dens historiske nøjagtighed, specielt hvad angår hans indlæsning af neoøstrigske argumenter i Hayek og Mises' position, forekommer mig at kunne debatteres. Hvad dog selv en kursorisk læsning af de centrale østrigske bidrag (Mises 1920, 1936; Hayek 1935b, 1940, 1945) bekræfter, er at institutionelle og informations- og motivationsmæssige faktorer stod langt mere centralt for Mises og Hayek end for deres markedssocialistiske opponenter. Snarere end at adoptere Lavoies noget idiosynkratiske rekonstruktion af karakteren af de østrigske argumenter vil vi i det følgende afsnit argumentere, at mange af Hayek og Mises' argumenter konvergerer med nyere udviklinger i økonomisk teori, neoklassiske såvel som mere heterodoxe.

3. Østrigske positioner i lyset af moderne økonomisk teori:

Et fællestræk ved megen økonomisk teori de sidste to årtier er villigheden til at opgive den grundlæggende walrasianske model som såvel adækvat analytisk referenceramme som normativ standard. På et positivt niveau har den stadigt mere systematiske inddragelse af asymmetrisk information, transaktionskostninger, begrænset rationalitet, ejendomsrettigheder etc. forøget økonomisk teoris problemløsnings-kapacitet enormt: Det er nu muligt at give økonomiske rationaler for f.eks. institutioner som virksomheder, normer, penge etc., hvis eksistens det var vanskeligt eller umuligt at begrunde indenfor rammerne af den paradigmatiske walrasianske model. Der er her tale om f.eks. den såkaldte transaktionsomkostningsteori for virksomheden (Coase 1937, Williamson 1985) og principal-agent-teorier dirigeret mod en forståelse af kontraktlige relationer mellem »principaler« (f.eks. aktionærer), og de »agenter« (f.eks. managers), som engages af »principaler« og tildeles beslutningsmæssig kompetence. Det incitamentsmæssi-

ge problem i disse sidstnævnte teorier hidrører af det asymmetriske informationsforhold, der består mellem »principaler« og »agenter«, samt deres forskellige objektiver (Pratt/Zeckhauser 1985).

Det forekommer imidlertid stadig vanskeligt at opnå en adækvat forståelse af særlig teknologiske ændringsprocesser indenfor rammerne af selv en modificeret neoklassisk tilgang. Det mest kraftfulde advokatur for, at kun en distinkt evolutionær tilgang kan håndtere problemer relateret til teknologiske ændringsprocesser skyldes Nelson/Winter (1982).

I normativ henseende er et fællestræk for disse nyere teoridannelser enigheden om at afvise den walrasianske fuld informations-model som relevant normativ standard. Ny-institutionalister, som fx Williamson (1985), insisterer på, at det normative fokus istedet må være af komparativ-institutionel natur, dvs. tage udgangspunkt i, og sammenligne, *realiserbare* institutionelle alternativer og tilstande i termer af deres efficiensegenskaber. Og Nelson/Winter (1982) argumenterer med styrke, at statisk paretiansk velfærdsteori er en fuldstændig insubstantiel basis for vurderingen af kompetitiv kapitalisme, og, *mutatis mutandis*, for sammenligningen af alternative økonomiske systemer.

Lad os med det samme bemærke ligheden mellem disse nyere velfærdsteoretiske positioner og særlig Hayeks position under kalkulations-debatten: Hayek (1940, 1945) argumenterede med styrke, at markedssocialistiske modeller p.g.a. deres negligieren af relevante institutionelle omstændigheder var inadaekvate såvel for velfærdsvurderinger af kompetitiv kapitalisme som for praktiske planlægningsformål. Og måske mere fundamentalt fremhævede han, at sådanne modeller ved at fokusere på koordinerede ligevægtstilstande fuldstændig negligerede proble-

met, hvorvidt det overhovedet var (logisk) muligt at koncentrere den fornødne vidensmængde hos de centrale planlægningsmyndigheder. Hayek benægtede dette sidste: Megen relevant økonomisk viden var af sin natur ikke kommunikerbar til et »center« (1935b), og »dialogen« mellem center og individuelle producenter ville generelt implicere store informationstab (1940). Det relevante velfærdsteoretiske spørgsmål var derfor det essentielt institutionelle, hvordan sådan lokal og idiosynkratisk viden kunne koordineres og udnyttes. Kapitalismens institutioner – argumenterede Hayek – tillod effektiv tilpasning til (uforudsete) ændringer i lokale omstændigheder, central planlægning gjorde det ikke (1945) (se Pelikan 1986 for en lignende position). Mises og Hayek anvendte i deres komparative diskussioner af kapitalismens og socialismens institutioner talrige gange, hvad der idag ville blive rubriceret som ejendomsrets-, principal-agent-, og kontroltabs-argumenter.

Mises' angreb på socialisme i betydningen fuldt offentligt ejerskab af kapitalgoder er essentielt afledt af hans overbevisning om, at alle kapitalismens institutioner er nødvendige for rationel kalkulation og efficient allokering; ikke blot priser og markeder (som i Langes markedssocialisme), men tillige private, spredte ejendomsrettigheder til kapitalgoder. Elimineres sådanne ejendomsrettigheder »...one does not preserve any part of the market« (Mises 1949, p.709). Mises' insistensen på den inseparabile natur af kapitalismens institutioner præsenteres i temmelig obskure termer, men moderne ejendomsretsteori (Alchian 1965, Furubotn/Pejovich 1972) formår, tror jeg, at bringe indhold til Mises' argumentation.

Det er således en central konklusion i ejendomsretstilgangen, at spredte, veldefinerede private ejendomsrettigheder er et overlegent institutionelt set-up for kanaliseringen af

økonomiseringen ind i aktiviteter, der minimerer divergensen mellem sociale og private omkostninger/benefits. Og den mest efficiente udnyttelse af økonomiske ressourcer fordrer derfor fuld specifikation af ejendomsrettigheder: De bør være individuelle, eksklusive og fuldt omsættelige. Problemet med ikke-private institutioner i en efficienshenseende er præcis de manglende rettigheder for omsættelighed (»abusus«): Fraværet af mulighed for at handle ejendomsrettigheder til sådanne institutioner implicerer, at »ejere« intet motiv har for at allokere ressourcer fra mindre til mere produktive anvendelser, og dermed disciplinere potentielt X-inefficient management (Alchian 1969, De Alessi 1980).

Mange kommentatorer af Langes (1936/1937) markedssocialisme har påpeget fraværet af institutioner, der kan udgøre effektive »checks« på managers' diskretion. Langes omkostningsregler er ensbetydende med simpelthen at *antage* at managers handler efficient. Langes manglende blik for det potentielle principal-agent-problem mellem centrale planlægningsmyndigheder og managers, leder ham til implicit at antage, at der er kontinuerlig »incitaments-kompatibilitet« mellem disse. Mises, som kontrast, var akut bevidst om muligheden for inefficient management, og identificerede kapitalmarkeder og markeder for »corporate control« (1936, p.121-122, 182) som de institutioner, der ultimativt begrænser managers diskretion. Mises (ibid.) fremhævede tillige, at transfereringer mellem managers' under socialistisk organisation ikke kunne sidestilles med markedstransaktioner, idet sidstnævnte til forskel fra førstnævnte involverede transfereringer af ejendomsrettigheder; incitamentsstrukturen ville være tilsvarende forskellig (jvf. Furubotn/Pejovich 1972).

Både Hayek og Mises betonedes ydermere, at det var eksistensen af penge- og kapitalmar-

keder, der sikrede socialt ønskværdige holdninger til risiko: »This indeed is [their] main task: to serve the economic system as a whole, to judge the profitability of alternative openings and not blindly to follow what the managers of particular concerns, limited by the narrow horizon of their own undertakings, are tempted to propose« (Mises 1936, p.122; se også Hayek 1940). I fraværet af sådanne disciplinerende markeder kunne der argumenteres for, at socialist-managers enten ville være inefficent risiko-averse (Hayek 1940) eller besidde inefficent risiko-præference (Mises 1936). Bauers (1978) påvisning af konjunkturcykler i Ungarn, drevet af managers' »investment hunger«, Kornais (1980) diskussion af »the soft budget constraint«, hvor centrale planlægningsmyndigheder agerer som forsikringsinstans og overtager managers' »moral hazard«, og de mange omfattende diskussioner af de informations-strategier, der efterfølges af managers i planøkonomier, repræsenterer partiel valideren af Hayek og Mises' tidlige ejendomsrets- og principal-agent-indsigter.

Indtil videre er det implicit blevet antaget, at nytte- og produktionsfunktioner var stationære. Vores rekonstruktion af Mises og Hayeks argumenter i termer af moderne teori var centreret omkring informationsmæssige problemer – kontrol- og informationstab ved centralisering af decentral information, monitorerings-problemer etc. – for givne nytte- og produktions-funktioner. Innovation, og teknologiske ændringsprocesser generelt, rejser helt nye problemer; problemer, som p.g.a. deres dynamiske natur ikke lader sig håndtere adækvat med markedssocialisternes statiske ligevægts-konstruktioner specielt og neoklassisk teori generelt. Det er et teorem i økonomisk teori, at i fraværet af externaliteter, under fuldstændig konkurrence og med lineære stationære produktionsfunktioner er det ligegyldigt, hvor mange virksomheder, der producerer hvilke mæng-

der af givne produkter. Ydermere er der under statiske/stationære betingelser ingen brancher eller virksomheder, der skal indskrænkes, udvides, introduceres eller lukkes. Et sådant set-up var essentielt Oskar Langes udgangspunkt. Med ændringer i produktions- eller nyttefunktioner, externaliteter, nye goder etc. bliver virksomheds- og branchestørrelse, branchestruktur etc. imidlertid af betydning. Mises argumenterede, at effektive tilpasninger til (uforudsete) lokale ændringer i produktions- og nyttefunktioner fordrede kapitalmarkeder og profitmotiverede entreprenører : »...the problem of economic calculation is of economic dynamics« (1936, p.121), implicerende »...dissolving, extending, transforming, and limiting existing undertakings, and establishing new undertakings« (ibid., p.215). Og Hayek (1935b, 1940, 1945) fremhævede, at lokale ændringer i teknologi, præferencer etc. yderligere forstærkede problemerne ved transferering af information mellem planlægningsmyndigheder og individuelle producenter.

Det er formentlig lignende overvejelser, der underligger de argumenter for kompetitiv kapitalismes overlegne innovative egenskaber, som siden Schumpeter kendetegner komparative systemers mere uformelle retorik (ejendomsrets-betragtninger er naturligvis også relevante hér). Som Richard Nelson (1981) fremhæver, er disse argumenters teoretiske værdi og status relativt ringe, hvilket har en tæt sammenhæng med den stadig relativt begrænsede teoretiske forståelse af teknologiske ændringsprocesser. Nelson/Winters (NW) (1982) evolutionære virksomhedsteori repræsenterer imidlertid et vigtigt skridt fremad i vor forståelse af sådanne processer. Eftersom NW (1982,p.45) erkender en explicit intellektuel gæld til Hayek, vil det være passende kort at forsøge at udestillere nogle implikationer af deres arbejde, der er relevante for vor diskussion.

Polemik mod den neoklassiske fremstilling af virksomhedsadfærd står helt centralt hos NW: Snarere end at portrættere virksomheder som engagerede i kontinuerlig profitmaksimering – udvælgende bedste produktive teknikker fra et fuldt transparent og almindelig kendt »technology set« – insisterer NW på at fremstille virksomheder som rutinefølgende og som engagerede i lokal søgeadfærd. I komplekse/usikre omgivelser fortrænger rutineret adfærd kontinuerlig maksimering. Og virksomheder (eller planlægningsmyndigheder) har ikke direkte adgang til bedste produktive teknikker; sådanne må *opdages* gennem test i markedet. Som Hayek (1978) har argumenteret mere generelt, er dette således en *opdagelsesprocedure*: »...a device for conducting and evaluating experiments in economic behaviour and organization« (NW 1982, p.277). Dette er en evolutionær begrebsliggørelse af markedsaktivitet, fordi virksomheder ikke antages at have *ex ante*-viden om bedste produktive teknikker; det er markedets selektion af relativt effektive virksomheder, der *ex post* afslører disse. Relevansen af denne begrebsliggørelse for vor diskussion bliver klarere, når vi kombinerer det med NW's opfattelse af naturen af produktiv viden. For NW består produktiv viden i høj grad af »tavs« komponenter, dvs. af idiosynkratiske praktiske færdigheder, der ikke direkte kan kommunikeres (1982, kap.4). Producenter »ved« med andre ord mere end de kan artikulere. Virksomheden er essentielt en bærer af sådan rutineret »tavs« viden, og det er denne vidensbase, der dels begrænser dens søgeaktiviteter, dels definerer den som en selvstændig entitet over tid.

Næsten fire årtier før NW understregede Hayek (1945) den økonomiske relevans af »...knowledge of the kind which *by its nature* cannot enter into statistics« (p.83). Og han forklarede, at kompetitiv kapitalisme kunne udnytte sådan »tavs« produktiv viden uden

at fordre dens artikulation: Kapitalismens selektionskræfter – inkluderet penge- og kapitalmarkeder – ville over tid favorisere virksomheder med overlegne banker af »tavs« viden. Artikulation af denne vidensbase var imidlertid ikke nødvendig for, at denne selektionsproces kunne fungere effektivt (se Pelikan 1986 for en generalisering af Hayek-NW-positionen). Som kontrast behøver Langes markedsocialisme producenter, der i en meget reel forstand ved, hvad de gør. For den iterative procedure i markedsocialistiske modeller, hvorigennem en efficient ligevægt approximeres, kræver artikulation af produktiv viden: Producenter må respondere – gennem hvert trin i »dialogen« – med hvilke output-mængder, de kan producere med hvilke input-mængder for priser annonceret af planlægningsmyndighederne og overholdende sædvanlige profitmaksimerings-betingelser. Hvis NW's begrebsliggørelse af den rutinerede og »tavs« natur af produktiv viden er deskriptivt korrekt, er der al mulig grund til at betvivle, at producenter kan noget sådant.

NW undlader ikke at gøre opmærksom på berøringsfladerne mellem deres evolutionære fremstilling af markedsaktivitet og særlig Hayeks argumenter i kalkulations-debatten (1982, kap.14). Deres overordnede evaluering af den østrigske position i kalkulations-debatten er imidlertid reserveret: Hayek og Mises, hævder NW, funderede deres argumenter på idealiserede teorier om atomistisk konkurrence. Men vi ved, at »...the private-enterprise »solution« to the problem of economic organization is not always a market solution« (1982, p.364); store korporationers »synlige hånd« substituerer ofte markedets usynlige hånd. Mises og Hayeks argumenter i kalkulations-debatten er imidlertid ikke inkonsistente med det faktum, at kompetitiv kapitalisme indeholder varierende grader af marked og planlægning/hierarkier. Transaktionsomkostningsteorien for virksomhe-

den og dens grænser (dvs. grænserne for hierarki), initieret af Coase (1937), kan tværtimod siges at inkludere kalkulations-debatens centrale konklusion. I Coases analyse sammenligner entreprenører omkostninger ved at anvende prismekanismen med omkostninger ved non-pris-planlægning (hierarkier). Herved bestemmes virksomhedens grænser. Grænsen for vertikal integration bestemmes af det kalkulationsmæssige kaos som fuld non-pris-planlægning implicerer. Coases analyse indeholder således Mises og Hayeks centrale konklusion: Profit/tabs-kalkulation er umulig uden kompetitive input-markeder; gevinster ved hierarkisk organisation kan kun vurderes så længe faktormarkeder ikke er fuldstændigt eliminerede. Og som betonet af Mises (1936) og Pelikan (1986) er efficiente hierarkier og organisatoriske former ikke givne for centrale planlæggere, men opstår som et delvis uintenderet resultat af entreprenant profitmotiveret aktivitet på produkt- og kapitalmarkeder samt internt i organisationer.

4. Konklusion:

Før Mises' 1920-artikel var diskussion af økonomiske problemer under socialisme generelt af institutionalistisk eller historisk karakter: Muligheden af at applicere kategorier anvendt i analysen af kapitalistiske markedsøkonomiers allokering-problemer til socialistiske økonomiers organisation afvises generelt. Mises' bidrag ændrede radikalt dette. Omend hans betoning af nødvendigheden af et prissystem for rationel kalkulation på ét niveau kan ses som et case i anvendt mikroteori, kan det på et andet niveau ses som udspringende af en klassisk østrigsk metodologisk position: At det universelle faktum, at mennesker handler rationelt under knaphedens betingelser implicerer nødvendige og systematiske relationer, som er uafhængige af spatio-temporale karakteristika, og som følgelig også må have

relevans for socialistisk økonomisk organisation.

Oskar Lange (1936/1937, p.57-8) misrepræsenterede derfor Mises alvorligt, da han afviste Mises' ejendomsrets- og principal-agent-insigter som tilhørende sociologiens domæne, og beskyldte ham for med sin benægtelse af muligheden for rationel kalkulation et socialistisk samfund at have fremsat et institutionalistisk argument. Langes polemik mod Mises afspejlede en tendens, der blev generel i neoklassisk økonomisk teori på omtrent det tidspunkt, hvor Lange skrev sin artikel: Økonomers interesse dirigeredes i tiltagende grad bort fra forsøg på at opnå en realistisk forståelse, informeret af teori, af institutioners *raison d'être* og virkemåde. Og neoklassiske økonomer begrænsede i stigende grad deres konceptualiseringer ud fra hvilke analytiske teknikker, der stod til rådighed, set gennem Langes overdrevent formalistiske briller fremstod Mises og Hayeks argumenter som extra-økonomiske. For Mises og Hayek pegede konceptualiseringer af problemer som kontrast på begrænsninger i forhåndværende analytiske teknikker, og for dem var det dominerende intellektuelle motiv bag udviklingen af valgteoris universelle principper at opnå en realistisk forståelse af virkelige sociale institutioner. Denne forskellige videnskabsopfattelse er én af årsagerne til, at det skulle tage tre årtier før neoklassisk økonomisk teori blev istand til at håndtere problemer – relevante for socialistisk økonomisk organisation og derfor relevante for vores forståelse af de sidste års historiske begivenheder i Øst – som Mises og Hayek havde identificeret i kontekst af 1920'erne og 1930'ernes socialist-kalkulations-debat.

Litteratur:

- Alchian, A.A. (1965) : Some Economics of Property Rights. I *idem.* (1977).
- Alchian, A.A. (1969) : Corporate Management and Property Rights. I *idem.* (1977).
- Alchian, A.A. (1977) : *Economic Forces at Work*. Indianapolis.
- Barone, E. (1908) : The Ministry of Production in the Collectivist State. I *Hayek (1935a)*.
- Bauer, T. (1978) : Investment Cycles in Planned Economies. *Acta Oeconomica*: 243-260.
- Coase, R. (1937) : The Nature of the Firm. *Economica* 4: 386-405.
- De Alessi, L. (1980) : The Economics of Property Rights: A Review of the Evidence. *Research in Law and Economics* 2: 1-47.
- Furubotn, E./S. Pejovich (1972) : Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature. *Journal of Economic Literature* 10: 1137-62.
- Hahn, F. (1990) : On Some Economic Limits in Politics. I Dunn, J. (ed.) (1990): *The Economic Limits to Modern Politics*. Cambridge.
- Hayek, F.A.v. (ed.) (1935a) : *Collectivist Economic Planning*. London.
- Hayek, F.A.v. (1935b) : The State of the Debate. I *idem.*(1948).
- Hayek, F.A.v. (1940) : The Competitive »Solution«. I *idem.*(1948).
- Hayek, F.A.v. (1945) : The Use of Knowledge in Society. I *idem.*(1948).
- Hayek, F.A.v. (1948) : *Individualism and Economic Order*. Chicago.
- Hayek, F.A.v. (1978) : Competition as a Discovery Procedure. I *idem.* (1978): *New Studies*. London.
- Hurwicz, L. (1973) : The Design of Mechanisms for Ressource Allocation. *American Economic Review, Papers and Proceedings*: 1-30.
- Kirzner, I.M. (1973) : *Competition and Entrepreneurship*. Chicago.
- Kornai, J. (1980) : The Dilemmas of a Socialist Economy: The Hungarian Experience. *Cambridge Journal of Economics*: 147-167.
- Lange, O. (1936/1937) : Om Socialismens Økonomiske Teori. I Lange, O./F.M. Taylor (1974) : *Om Socialismens Økonomiske Teori*. Red. B.J.Lippincott. Opr. amerikansk 1938. Vojens.
- Lavoie, D. (1985) : *Rivalry and Central Planning: The Socialist Calculation Debate in Perspective*. Cambridge.
- Mises, L.v. (1920) : Economic Calculation in the Socialist Commonwealth. I *Hayek (1935a)*.
- Mises, L.v. (1936) : *Socialism*. Opr. tysk 1922. London.
- Mises, L.v. (1949) : *Human Action*. London.
- Nelson, R.R. (1981) : Assessing Private Enterprise: An Exegesis of Tangled Doctrine. *Bell Journal of Economics*. Spring. pp. 93-111.
- Nelson, R.R./S.Winter (1982) : *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Cambridge, MA.
- Pelikan, P. (1986) : Why Private Enterprise ? I Eliasson, G. (ed.) : *The Economics of Institutions and Markets*. Stockholm.
- Pratt, J.W./R.J. Zeckhauser (1985) : *Principals and Agents*. Boston.
- Samuelson, P.A. (1976) : *Economics*. 10th ed. New York.
- Samuelson, P.A. (1983) : Marx, Keynes and Schumpeter. *Eastern Economic Journal* 9: 166-179.
- Schumpeter, J.A. (1942) : *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York.
- Williamson, O.E. (1985) : *The Economic Institutions of Capitalism*. New York.